Вплив норм правосуддя, дружнього до дитини, на організацію призначення і проведення судових психологічних експертиз щодо дітей

Олена Сліпець

завідувач сектору досліджень у сфері інформаційних технологій відділу комп'ютерно-технічних досліджень та досліджень у сфері інформаційних технологій, Донецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України; здобувач наукового ступеня доктора філософії в галузі права, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Дніпро, Україна, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0454-2707,
e-mail: olenaslipec2020@gmail.com

Імплементація в національне законодавство норм правосуддя, дружнього до дитини, впливає на практику проведення судових психологічних експертиз щодо дітей. Ідеться про розширення обсягу експертних завдань, першорядне виконання експертиз, увагу до процедури взаємодії з дитиною.

Ключові слова: *діти; неповнолітній; судова психологічна експертиза; нормативні акти; правосуддя, дружнє до дитини.*

Impact of Child-Friendly Justice Standards on the Organization and Conduct of Court Psychological Examinations of Children

Slipets Olena

The implementation of child-friendly justice standards into national legislation has led to a number of changes in law enforcement practices, which have also been reflected in the appointment and conduct of forensic psychological examinations of children in contact with the law. Among these changes are an increase in the scope of tasks assigned to experts, the need to conduct examinations as quickly as possible in accordance with the requirements for investigating offenses within an optimal time frame, and attention to the procedure for interacting with children. In line with the dynamics of investigative practice, the practice of conducting forensic psychological examinations of children has undergone changes.

Keywords: *children; minors; forensic psychological examination; normative acts; justice; child-friendly.*

Правовим підґрунтям проведення судових психологічних експертиз за кримінальними провадженнями в Україні є Конституція України [1], Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — *КПК України*) [2], Закон України «Про судову експертизу» [3], відомчі нормативні акти, які регулюють організацію призначення та проведення експертиз, атестації експертів і контролю за правомірністю їхньої діяльності. Дозволимо собі не зупинятися на цих нормах, оскільки вони доволі докладно описані в численних наукових публікаціях і добре відомі експертам. Предметом цієї розвідки є вплив

© О. Сліпець, 2025

на практику проведення судових психологічних експертиз норм міжнародних правових актів, які регулюють специфіку призначення експертиз за кримінальними провадженнями щодо дітей.

Міжнародні правові акти, що належать до норм «м'якого» права, містять рекомендації, важливі для формування національної нормативної бази та формують уявлення про принципи, яких мають дотримувати уповноважені органи, здійснюючи розслідування й судовий розгляд. Низка цих норм застосовна для регулювання проведення судової психологічної експертизи як однієї з процесуальних дій.

Згідно з Мінімальними стандартними правилами Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх [4], Керівними принципами ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх [5], правосуддя щодо неповнолітніх має бути спрямованим на забезпечення інтересів усіх неповнолітніх, будь-які заходи впливу на дітей-правопорушників мають бути співмірними з особливостями особистості дитини. Суттєвими підґрунтям для з'ясування інтересів і потреб дитини є розуміння її вікових та індивідуальних особливостей, умов її формування, які можуть бути завданням судово-психологічної експертизи.

У Керівних принципах щодо дій в інтересах дітей у системі кримінального правосуддя («Віденські керівні принципи») [6] проголошено потребу вжиття державними органами заходів для забезпечення дітям, що перебувають у контакті із законом, належного доступу до правосуддя, справедливого поводження, співчуття та поваги до їхньої гідності, надання відповідної інформації. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей [7], містять низку важливих норм, які, поміж іншим, стосуються організації розслідування, створення середовища, дружнього до дитини, спілкування у взаємодії з ними зрозумілою мовою. Названі рекомендації є слушними для організації та проведення експертного обстеження дитини й суголосні з науковими положеннями психодіагностики та вікової психології. Ідеться про необхідність ставлення до дітей з урахуванням їхніх віку й міри розуміння, потреб, в умовах, які спрямовані на створення максимального комфорту, наявності спеціальної підготовки в дорослих учасників процесуальних дій. Деякі рекомендації цього документа стосуються фіксування показань дітей (відео- та звукозапис), які надалі слід розглядати як допустимі докази. Ці рекомендації є джерелом завдань, які можуть поставити перед судовим експертом-психологом за потреби психологічно оцінити зафіксовану на відеозаписі розповідь дитини дорослому, чим у практиці правозастосування можуть скористатися для винесення рішення.

Джерела «жорсткого», тобто обов'язкового права, ратифіковані в Україні: згідно з ч. 4, 5 КПК України [2] вони мають пріоритет перед нормами національного права в разі їх розбіжності та містять низку вимог

щодо здійснення правосуддя, дружнього до дитини.

Відповідно до п. 4 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [8], процес щодо дітей має зважати на їхній вік, Конвенція про права дитини [9] зазначає, що в усіх діях щодо дітей першорядну увагу слід зосередити на найкращому забезпеченні їхніх інтересів. У ст. 30 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [10] закріплено основні принципи розслідування злочинів щодо сексуальної недоторканності: пріоритетність строків, забезпечення найкращих інтересів дитини з повагою до її прав, реалізація захисного підходу до постраждалих, запобігання посиленню розслідуванням отриманої дитиною травми. Відповідно до ст. 28 цієї Конвенції, обтяжливими обставинами під час визначення покарання за правопорушення, учинені проти статевої недоторканності, є завдання серйозної шкоди фізичному або психічному здоров'ю жертви [10]. З'ясування наявності або відсутності психічної травми, якої дитина зазнала внаслідок правопорушення щодо неї, може стати завданням судової психологічної експертизи.

Отже, міжнародні норми, які регулюють здійснення правових процедур щодо дітей, застосовні до практики виконання судових психологічних експертиз у частині організації їх першорядного проведення, здійснення дослідження в умовах і за процедурою, які забезпечували б максимально можливий емоційний комфорт дитини; виконання експертних завдань щодо вікових особливостей дитини; її рівня розвитку; міри розуміння нею юридично значущої ситуації; психологічних особливостей наданих дитиною показань; шкоди, заподіяної злочином психічному благополуччю дитини. Більш широке впровадження цих норм у систему національного права сприятиме врегулюванню практики проведення судових експертиз щодо дітей.

Перелік джерел посилання

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 21.08.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 21.08.2025).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.12.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (дата звернення: 21.08.2025).
4. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») : прийняті резолюц. Генасамблеї ООН від 29.11.1985 р. № 40/33. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU85321 (дата звернення: 21.08.2025).
5. Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх («Ер-Ріядські керівні принципи») : прийняті резолюц. Генасамблеї ООН від 14.12.1990 р. № 45/112. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU90377 (дата звернення: 21.08.2025).
6. Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System ('Vienn Guidelines') : recom. by ECOSOC UN resol.

21.07.1997 No. 1997/30. URL: https://adil-et.zan.kz/eng/docs/O9700000003 (дата звернення: 21.08.2025).

7. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies) / The Council of Europe : web. 12 p. URL: https://www.justice.gov.sk/dokumenty/2021/05/Guidelines-child-friendly-justice.pdf (дата звернення: 21.08.2025).
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнят. Генасамбл. ООН 16.12.1966 р. № 995_043 ; ратифік. Указом Президи. ВР УРСР від 19.10.1973 р. № 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 21.08.2025).
9. Конвенція про права дитини : схвал. Генасамбл. ООН 20.11.1989 р. (зі змін. та допов.) ; ратифік. Постановою ВР України від 27.02.1991 р. № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 21.08.2025).
10. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : схвал. Комітетом міністрів Ради Європи 25.10.2007 р. ; ратифік. із заявами Законом України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення: 21.08.2025).